

Kürt Milliyetçiliğine Eleştirel Bir Bakış: Kürt Mülteciler ve Kürdistan Milliyetçiliği

Arzu Yılmaz, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
e-posta: ayilmaz02@yahoo.com

Özet

Kürtleri yalnızca kültürel değil aynı zamanda siyasal bir toplum olarak bugüne taşıyan Kürt milliyetçiliği, temelde Kürdistan'ı dört parçaya bölen ulus-devletlerin bir ürünüdür. Bu haliyle Kürt milliyetçiliği, Türk, Fars ya da Arap milliyetçiliğine karşı bir mücadele içinde şekillenir. Dolayısıyla, her bir parçada yaşayan Kürtler için 'öteki' farklıdır. Örneğin, bir Irak Kürdü için 'öteki' Arap ise bir Türkiye Kürdü için Türk'tür. Bu farklılık, ulusal mücadele pratikleriyle de pekişir. Bu çerçevede, Kürt kimliği ise her bir parçada dâhil olduğu milliyetçi projenin 'öteki'si ile ilişki içinde melez bir nitelik taşır.

Ancak, en son IŞİD'in Kobane'ye saldırılarına İran, Türkiye, Irak'ta yaşayan Kürt kitlesinin gösterdiği reaksiyonla birlikte daha da görünürlük kazandığı üzere, Kürt milliyetçiliğinde yeni bir evre dikkat çekmektedir. Kürtler, Kürdistan savunmasında ortaklaşmakta ve bir yönüyle Kürt ulusal mücadelesinin aktörlerini de uzlaşmaya zorlayan toplumsal bir dinamizm yaratmaktadır. Bu durum, en genel ifadesiyle, Kürtlerin aidiyet duygusunun dört parça Kürdistan ölçeğinde yeniden şekillendiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Kürt milliyetçiliğini devletler ya da Kürt ulusal hareketleri yerine, bu aktörlerin eylem ve propagandalarının hedefi sıradan Kürtler üzerinden tartışmak yerinde olacaktır. Bu makale, sözkonusu tartışmayı Irak Kürdistan Bölgesi'nde mülteci olarak yaşayan Kürtlerin izini sürerek, bir ulusun ne olduğu değil nasıl oluştuğu sorusuna yanıt arayacaktır. Kürtlerin Kürdistan'da mültecilik deneyimi, varolan ulus-devletlere içkin melez kimlik parçalarının Kürdistan için ödenen 'bedel' etrafında birleştirildiği bir ulus inşa sürecine işaret etmektedir. Son tahlilde, bugün Kürt milleti tepeden oluşturulmuş siyasi bir proje olmanın yanında insanların umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu tanım ise Kürt milliyetçiliğinde yeni bir evreye geçildiğini ve bu evrenin Kürdistan milliyetçiliği olarak tartışılmasının daha doğru olacağını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Kürt milliyetçiliği, Kürt mülteciler, Kürdistan milliyetçiliği, öteki, göç.

Abstract

Kurdish nationalism which has carried Kurds not only as a cultural but also as a political community up to the present, is basically a product of the nation-states dividing Kurdistan into four parts. In this form, Kurdish nationalism has been shaped in struggle with Turkish, Persian or Arap nationalism. Thus, the 'other' for he Kurds in each part has been different. For example, the 'other' for an Iraqi Kurd has been Arab or the 'other' for a Kurd in Turkey has been Turk. This difference has also been reinforced with

national movement practices. In this context, Kurdish identity has a hybrid nature in relation with the 'other' of each nationalist project.

However, as the recent reactions of the Kurds living in Turkey, Iran and Iraq to ISIS' attack on Kobane gained more visibility, a new phase in Kurdish nationalism draws the attention. Kurds has started to cooperate to defense Kurdistan and in some way create a social dynamic which pushes the national movements' actors to reconcile. This, in general terms, shows that the Kurdish identity is being shaped within four parts of Kurdistan scale.

In this context, instead of the states or national movements, it would be appropriate to discuss the Kurdish nationalism over ordinary Kurds which has been the target of these actors' actions and propagandas. This article will try to answer the question how a nation is built rather than what a nation is by tracing the Kurdish refugees living in Iraqî Kurdistan Region. The Kurdish refugee experience in Kurdistan indicates a new nation-building process where hybrid identity pieces inherent to nation-states are joined around the 'price' paid for Kurdistan. In the final analysis, besides being formed by political projects, contemporary Kurdish nation is being redefined regarding to the people's hopes, aspirations and interests. And, it would be more accurate to discuss this new phase of Kurdish nationalism as Kurdistan nationalism.

Keywords: Kurdish nationalism, Kurdish refugees, Kurdistan nationalism, the other, migration.

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda çizilen ulusal sınırlar, 20. yüzyılda Kürtlerin kültürel, ekonomik ve siyasal hareketliliğinin belirleyici unsuru olagelmiştir. Nihayetinde, Ortadoğu'da Kürt nüfusun varlığını tanımlamada kullanılan Türkiye Kürtleri, Irak Kürtleri, İran Kürtleri ve Suriye Kürtleri adlandırmaları işlevsel ve geçerlidir. Bu durumda Kürt olmanın ne demek olduğu ise Natali'ye göre (2009: 18), "Irak, Türkiye ve İran'ın bir vatandaşı olmanın ne demek olduğu" ile ilişkilidir.

Kürtler, bu siyasal sınırlar yanında, kendi içlerinde de din, mezhep, aşiret, dil gibi sosyal ve kültürel farklılıklar üzerinden çeşitlenir. Örneğin, Alevi ve Sünni ya da Kurmanci ve Zazaki ayrımı Türkiye Kürtlerinin heterojen yapısına işaret eder. Irak'ta Sorani ve Behdinani ayrımı ise hem bölgesel hem dilsel bölünme hattıdır.

Bu bağlamda, Kürt ulusal mücadelesi de her bir parçaya özgün koşullarda gelişir. İran'da Mahabad Cumhuriyeti, Gazi Muhammed liderliğinde kentli, eğitilmiş, elit milliyetçiler eliyle 1946'da kurulur. Aynı yıl, SSCB'nin İran'dan çekilmesiyle Mahabad Cumhuriyeti ortadan kalkar. Fakat İran'da Kürt ulusal mücadelesinde asıl dönüşüm, 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanıyla yaşanır. Mücadelenin etnik nosyonu mezhep farklılıklarına dayalı referansların öne çıkmasıyla zayıflar.

Bugün İran'da büyük ölçüde Sünni Kürtler tarafından yönlendirilen milliyetçi partiler ve küçük radikal sol ve İslamcı gruplar, Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla yakalanan görece etkinlik avantajını sürdürmez (van Bruinessen, 2005; McDowall, 2004).

Irak'ta Kürt ulusal mücadelesini tetikleyen gelişmeler ise 1958 Devrimi ile başlar. Hızla yayılan Arap milliyetçiliğine karşı Kürtler bir aşiret lideri olan Molla Mustafa Barzani'nin liderliğinde örgütlenir. Barzani, Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif rol almış bir aktördür (Barzani, 2003). Ancak, Irak Kürtlerinin mücadelesi İran'da mevcut Kürt ulusal hareketine eklenmez; bilakis, İran devletiyle işbirliğine gider. Irak Kürdistanı'nın özerkliğini hedefleyen ve seküler, milliyetçi nosyonunu bugüne kadar koruyan mücadelenin gelişiminde, 1975 Cezayir Antlaşması önemli bir kırılma yaratsa da, asıl tayin edici rolü 1991 Körfez Savaşı oynar. Körfez Savaşı ile birlikte başta ABD ve İngiltere'nin Irak Kürtlerine sağladığı askeri ve siyasi koruma, Kürt ulusal hareketinin yarı-yasal aktörlerini, yarı-otonom bir devletin meşru temsilcilerine dönüştürür (Romano, 2006).

Türkiye'de Kürt ulusal mücadelesi bu her iki örnekten de ayrılır. Zira Türkiye'de, İran ve Irak'tan farklı olarak Kürtlerin varlığı tümüyle reddedilir. Dolayısıyla, mücadelenin odağında, Kürtlerin bir ulus olarak kültürel ve siyasi haklarından önce Kürt kimliğinin tanınması yer alır. Bu durumun neden olduğu siyasi kırılmalar ise 1970'lerde Türkiye'de varlık gösteren sol gruplar içinde gözlenir. O güne kadar Türkiye soluyla bir sınıf mücadelesinde ortaklaşan Kürtler, etnik kimlik referanslı bir hak ve özgürlük mücadelesi tercihiyle kendini ayırıştırır. Kürtlerin varlığının tanınmadığı Türkiye'de, Kürtler adına siyaset de kaçınılmaz olarak yasadışı bir nitelik taşır. Bu ortamda doğan Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK), 1984 yılında gerçekleştirdiği ilk silahlı eylem sonrasında ise Türkiye'de Kürt ulusal mücadelesi bugüne kadar süren bir silahlı direniş etrafında örgütlenir. Bu haliyle, ne İran'da olduğu gibi milliyetçi elit bir grup ne de Irak'ta olduğu gibi aşiret liderleri mücadelede öncü rol oynar. Türkiye'de Kürt ulusal mücadelesi önce kırsal, ardından kentli Kürt nüfusu mobilize eden kitlesel bir nitelik taşır (Güneş, 2013; Jongerden ve Akkaya, 2012; Kreyenbroek ve Sperl, 2000).

Son olarak, Suriye Kürtleri bağlamında Kürt ulusal mücadelesinin gelişimine bakıldığında ise büyük ölçüde Irak ve Türkiye'de faal Kürt siyasi hareketlerinin etkisi dikkat çeker. Ancak, bu etkinin Suriye Kürtleri ölçeğinde bir ulusal mücadeleyi tetiklemekten çok engellediği görülür. Çünkü Suriye, söz konusu yarı-yasal ya da yasadışı hareketlerin bir anlamda sığınma alanıdır (Yücel, 2014). Suriye rejimi, özellikle 1980 sonrasında PKK'ye sağladığı güvenlik ve lojistik destek sayesinde kendi Kürt sorununu ihraç etme politikası güder. Ancak, Suriye rejiminin sağladığı bu destek önemini yitirdiğinde Suriye Kürtlerinin

ulusal mücadele pratiği gelişir. Nihayetinde, ilk kitlesel ayaklanma 2004 yılında Kamışlı'da yaşanan katliam ertesinde gerçekteşir. 2004 yılında Suriye'nin Kamışlı şehrinde bir futbol karşılaşması ertesinde çıkan olaylar kısa sürede bir Kürt-Arap çatışmasına dönüşür. Suriye'de 2011'de çıkan iç savaş sürecinde ise mücadele ulusal bir nitelik kazanır. 'Rojava devrimi' ile Suriye Kürtleri, Afrin, Cizre ve Kobane şehirlerinde kanton yönetimler oluşturur.¹

Son tahlilde, siyasal sınırlar, sosyal/kültürel farklar ve ulusal mücadele deneyimleri bağlamında ortaya çıkan çok parçalı yapı, Ortadoğu'da Kürt varlığının adeta doğası olarak kabul edilir. Bu kabul, bir yandan Kürtlerin neden bugüne kadar bir devlet kuramadığını aşılayan, bir yandan da varolan ulus-devlet yapılarının uyguladığı asimilasyon/entegrasyon politikalarını meşrulaştıran asıl kaynaktır. Oysa bir ulusun ne olduğu değil, nasıl oluştuğu sorusundan yola çıkıldığında, Kürtleri tarif eden bu yapının bir neden değil, bir sonuç olduğu görölür. Zira önce Irak ardından Suriye'de devletlerin çöküşüyle birlikte yaşanan gelişmeler, parçalar arası bölünme ve ayrışmaları silikleştiren bir mobilizasyona işaret etmektedir. En son Irak – şam İşlam Devleti (İşİD) örgütünün Musul, şengal ve Kobane saldırıları ertesinde görünürlük kazandığı gibi, Kürtlerin varolan ulus-devlet sınırlarını aşarak Kürdistan savunmasında ortaklaştığı ve aidiyet duygularının dört parça Kürdistan ölçeğinde yeniden şekillendiği gözlenmektedir.²

Peki, Ortadoğu'da Kürt varlığının doğası olarak kabul edilen bu çok parçalı yapı büyük ölçüde korunduğu halde, Kürtleri ortak bir duygu ve eylemde buluştıran nedir? Her bir parçanın ulusal mücadele tarihinde yaşanan benzer olaylarda gözlenmeyen kolektivitte, neden şimdi ortaya çıktı? Bu bağlamda, Irak'ta ve Suriye'de devletin çöküşü dışında bu yeni durum başka hangi dinamikler üzerinden aşıklanabilir?

Sıralanan bu soruların yanıtları, aşağıda Kürt milliyetçiliği bağlamında tartışılacaktır. Bugüne kadar yapılan araştırmalar, Kürt milliyetçiliğinin temelde Kürdistan'ı dört parçaya bölen ulus-devletlerin bir ürünü olduğunu vurgular. Bu haliyle, Kürt milliyetçiliği her şeyden önce Türk, Arap ya da Fars milliyetçiliğine karşı bir mücadele içinde şekillenir. Dolayısıyla, dört parça Kürdistan'daki Kürtlerin her biri için 'öteki' farklıdır. Örneğin, bir Irak Kürdü için 'öteki' Arap ise bir Türkiye Kürdü için Türk'tür. Bu durum, Kürtleri yalnızca kültürel değil aynı zamanda siyasal bir toplum olarak bugüne taşıyan ulusal mücadele pratikleriyle de pekişir. Zira bu mücadelelerin her birinin geliştiği siyasal alan da mevcut egemen devletlerin sınırlarını aşmaz. Bir başka ifadeyle, Irak Kürtlerinin ulusal mücadele alanı Türkiye'yi ya da Türkiye Kürtlerinin ulusal mücadelesi Irak'ı kapsamaz (Özcan, 1999). Bu ortamda gelişen Kürt kimliği ise her bir parçada

egemen devlette başat etnik kimlikle bir çatışma içinde gelişir. Nihayetinde, Kürt kimliği varolan siyasal sınırları yeniden üreten ve her bir parçada gelişen milliyetçi projenin 'ötekisi' ile ilişki içinde melez bir nitelik taşır (Bozarslan, 2005; Bruinessen, 2005; Entessar, 1992; Olson, 1992).

Bugün ise Kürt milliyetçiliğini devletler ya da Kürt ulusal hareketleri yerine, bu aktörlerin eylem ve propagandalarının hedefi sıradan Kürtler üzerinden okumak daha yerinde görünmektedir. Zira güncel gelişmeler, toplumsal olanın siyasal aktörlerin söylem ve eyleminden farklı bir dinamığe ve daha fazlasına işaret etmektedir. Bu varsayımdan hareketle, bu tartışmada, 'aşağıdan bir analiz' çabası benimsenecek; millet, tepeden oluşturulmuş siyasal bir projenin sonucu olmanın yanında, insanların umutları, ihtiyaçları, özelemleri ve çıkarları temelinde şekillenen ikili bir olgu olarak ele alınacaktır (Hobsbawm, 2010). Günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasal imkânlarla dayalı aşağıdan yeni bir Kürt milleti tanımının sınınanarak inşa edildiği öne sürülerek, Kürt milliyetçiliği yerine Kürdistan milliyetçiliği kavramının bu inşa sürecini anlama çabasında daha işlevsel olduğu savunulacaktır.

Kürt Milliyetçiliği ve Göç

Bu çerçevede, Kürtler arası bölünme ve ayrışmaları pekiştiren siyasal sınırların silahlı mücadele, ticaret, göç, sivil toplum ve medya alanlarında silikleştiği gözlemlerinden hareketle, tartışmada Kürt milliyetçiliğinin izi göç üzerinden sürülecektir. Kürtlerin sınırları aşan göçü, bugüne kadar büyük ölçüde Avrupa ölçeğinde yapılan araştırmalara konu edilir; dört parça Kürdistan içi göç ise daha çok tarihsel boyutu ile İmparatorluk ya da ulus-devlet politikaları bağlamında ele alınır (Ayata, 2011; Dünder, 2008; Sirkeci, 2006; Griffiths, 2002; Wahlbeck, 1999). Bu her iki durumda da Kürt mültecilerin milliyetçilik tutumlarında büyük ölçüde bir değişiklik gözlenmez. Kürt milliyetçiliğinin 'öteki'yle ilişkilerin düzenlenmesinde oynadığı rol diasporada da geçerliliğini korur. Çift yönlü bir işleyişle, Kürt milliyetçiliği hem anavatanda hem de göç edilen ülkede başat etnik gruba karşı bir varolma biçiminin ifadesidir. Bu bağlamda, daha önce devletin belirlediği dar siyasal alanda melez bir nitelik kazanan Kürt kimliği, göç sonrası taşındığı milletlerüstü alanda daha geniş bir kimlik repertuarının parçası haline gelir.

Ancak, özellikle Avrupa ölçekli araştırmalarda, Kürdistan'ın farklı parçalarından gelen Kürtlerin çok az ortak deneyim ve amaç paylaştıkları halde, kendilerini kimi zaman "Kürdistanlı" üst kimliğiyle tanıtmaları dikkat çeker (Griffiths, 2002: 198). Bu bağlamda, 'Kürdistanlı' olmak coğrafi bir referansın ötesinde siyasi bir iddianın da ifadesidir. Bir başka ifadeyle, Kürtleri bölen sınırların tanınmadığı ve Kürtlerin ortak bir vatana sahip tek bir millet olduğu ima edilir. Milletlerüstü bu

alan Kürtler arası ittifakların gelişmesine de imkân verir. Fakat bu ittifaklar daha çok Newroz kutlamaları gibi kültürel etkinlikler alanında gelişir, Kürtleri tarif eden çok parçalı yapıyı dönüştürücü bir nitelik taşımaz.

Bu tartışmanın odağında yer alan 1991 sonrası Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç ise bu örneklerden birçok yönüyle ayrılır. Her şeyden önce Irak Kürdistan Bölgesi'nde öteki'nin etnik bir farklılık taşımaması, Kürt milliyetçiliğini şekillendiren asıl unsurun yokluğuna işaret eder. "Kürtler; Arap, Fars ya da Türk olmadıkları için Kürttürler" (Natali, 2009: 17), ama Arap, Fars ya da Türk'ün olmadığı bir alanda Kürtler kimdir? Bu soruya yanıt bulma sürecinde farklı Kürt milliyetçilik biçimlerinin rekabeti dikkat çeker. Her bir parçaya özgün koşullarda şekillenen Kürt milleti tahayyülleri bir anlamda gerçeklerle sınanır. Bu haliyle Kürt milliyetçiliğinin, tarihsel bir keşif olmaktan çıkıp günümüze kadar uzanan bir inşa sürecine girdiği söylenebilir.

Öte yandan, 1991 sonrası Irak Kürdistan Bölgesi'nde uzun bir süre siyasal alanı düzenleyen merkezi bir otoritenin bulunmaması bir başka farklılığa işaret eder. Kürtler, kısa süren Mahabad Cumhuriyeti deneyiminden sonra ilk kez herhangi bir otoriteye tabi olmaksızın kendi yaşadıkları topraklar üzerinde kültürel, ekonomik ve siyasal örgütlenme fırsatı yakalar. Bu durum, o güne kadar kopuk ya da iyimser bir tahlille zayıf olan devlet, millet, toprak ilişkisini güçlendirir. Göç, Irak Kürdistan Bölgesi dışındaki Kürtlerin bu deneyime en dolaysız biçimiyle katılmasının yolu olur. Mevcut ulus-devletlere vatandaş kimlikleriyle asimile ya da entegre edilemeyen Kürtler, Irak Kürdistan Bölgesi'nde bir yarı-otonom bir Kürt devletinin kuruluşuna mülteci statüleriyle dahil olur. Bu haliyle, Irak Kürdistan Bölgesi Kürtlerin bir millet olarak özdeşleşme alanıdır. Bir başka ifadeyle, Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç, yukarıda sözü edilen aidiyetlerin dört parça Kürdistan üzerinden yeniden şekillenmesi sürecinde bir eşik işlevi görür. Bu eşikte Kürtler, kendi aralarındaki ayrışmanın ve dolayısıyla kimi zaman çatışmanın kaynağı melez kimlik parçalarını, Kürdistan için ödenen 'bedel' etrafında birleştirir.

Bu tespitler, doktora çalışmalarım çerçevesinde 2010-2013 yılları arasında Irak Kürdistan Bölgesi'nde Kürt mülteciler konusunda yürüttüğüm alan araştırmasının sonuçlarına dayanmaktadır. Bu alan araştırmasının çerçevesini oluşturan 1991 sonrası Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç, büyük ölçüde siyasal ve ekonomik nedenlere dayanır. Ancak, burada yalnızca siyasal nedenlere bağlı kitlesel göçlere odaklanıldığını vurgulamak yerinde olur. Irak Kürdistan Bölgesi'ne göçün en temel siyasi nedeni ise Türkiye, İran ve Suriye'nin bir baskı aracı olarak başvurduğu zorunlu göç politikalarıdır. Ancak, Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç edenler basitçe zorunlu göç mağduru Kürtler olarak tarif

edilemez. Zira her bir parçadan gelen Kürtler aynı zamanda geldikleri ülkede yürütülen Kürt ulusal mücadelesinin aktif üyesi ya da bu üyelerin aileleridir. Zolberg (1989: 275), bu yönüyle farklılaşan mülteci topluluklarını “mülteci savaşıçılar” olarak tanımlar. Aşağıda, 1994 yılında Türkiye’den gerçekleşen kitlesel göç örneğinde ayrıntılarıyla tartışılacağı üzere, mülteci savaşıçıların üst kimliğini belirleyen büyük ölçüde ulusal mücadelede taraf oldukları örgüt ya da parti aidiyetleridir. Bu bağlamda, Irak Kürdistan Bölgesi’ne göç eden Kürt mülteciler de yalnızca Kürt değil, örneğin PKK’li Kürt ya da El-Parti’li Kürt olarak bilinir. Göç sonrası yerleşim de bu farklılıklara göre gerçekleşir. Her bir partinin üyesi ve aileleri o partinin iç düzen ve güvenliğinden sorumlu olduğu mülteci kamplarında yaşar. İlk mülteci savaşıçılar topluluğu olarak kabul edilen Filistinli mültecilerin kamp işleyişini örnek alan bu kamplar, “minik devletler” tarzında örgütlenmişlerdir (Bozarslan, 2010: 126).

Bu noktada, İran Kürtlerinin söz konusu çerçevede gelişen göçlerinin 1991 öncesine dayandığını vurgulamak gerekir. Birçoğu, Kürdistan Demokrat Parti-İran (KDP-İran) ve İran Kürdistan Devrimci İşçi Örgütü (KOMALA) partilerine üye İran Kürtleri, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında Irak’a göç eder. Ancak, 1982’de gelen ilk mülteci grupları Saddam Hüseyin rejimi tarafından himaye edilerek, Irak Kürdistan Bölgesi yerine Bağdat’a yakın Al Tash kampına yerleştirilir. Saddam Hüseyin rejiminin amacı, sürmekte olan İran-İrak savaşında mültecileri İran’a karşı hem silahlı hem siyasi bir güç olarak kullanmaktır. Fakat göç edenlerin sayısındaki artış ve coğrafi yakınlık, kaçınılmaz olarak zamanla mültecilerin Irak Kürdistan Bölgesi’nde yoğunlaşmasına neden olur. Bugün, Erbil ve Süleymaniye şehirleri yakınlarında bulunan Koya ve Balqus kampları da dahil olmak üzere, Irak Kürdistan Bölgesi’nde yaklaşık 35 bin İran Kürdü mültecinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Ancak, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK) yayınladığı resmi rakamlara göre bu sayı yalnızca 7 bin 918’dir.³ Çünkü BMMYK, birçok İran Kürdünü silahlı gruplara üye oldukları gerekçesiyle mülteci saymaz; örneğin, Koya Kampı’nda yaşayan mülteciler BMMYK’nin sorumluluk alanına girmez.

Dolayısıyla, 1991 yılından bu yana Irak Kürdistan Bölgesi, İran Kürdü mülteciler ve Irak Kürtleri için doğrudan bir temasın zeminidir. Ancak, bu temas başta güvenlik olmak üzere birçok sorunun gölgesinde gelişir. İran’ın bölgede etkinlik kazanması bu sorunların asıl nedeni sayılabilir. Zira İran’ın 1990’lar boyunca İran Kürtlerinin yaşadığı kamplara düzenlediği saldırılar sonucu birçok kişi hayatını kaybeder. Yalnızca 1995-1996 tarih aralığında ölen mülteci sayısı 218 olur.⁴ Bu süreçte Irak Kürt partilerinin politikalarını ise büyük ölçüde Kürdistan Demokrat Parti (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki iç savaş koşulları belirler. Özellikle kampların bulunduğu bölgeyi askeri ve siyasi olarak

kontrolü altında bulunduran KYB'nin İran ile yakın ilişkileri, İran ve Irak Kürtleri arasındaki ayrışmayı derinleştirir (O'Ballance, 1996: 102-116). Nihayetinde, Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan İran Kürdü mültecilerin güvenlik sorunu 2003 ABD işgaliyle çözülür. Bu tarihten sonra kampların niteliğinde bir değişiklik olmasa da mültecilerin Irak Kürdistan Bölgesi'yle entegrasyonu büyük ölçüde sağlanır.

Türkiye Kürdü mültecilerin 1994 yılında gerçekleşen kitlesel göçüne geçmeden önce, Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan Suriye Kürtleri hakkında da bilgi vermek yerinde olur. Suriye'de yasadışı sayılan Kürt partileri, 1991 yılından sonra siyasi faaliyetlerini Irak Kürdistan Bölgesi'nde yürütür. Dolayısıyla, siyasal nedenlere bağlı ilk göçlerin miladı 1991 sayılabilir. Ancak, Suriye'den Irak Kürdistan Bölgesi'ne kitlesel göç 2004 yılında yaşanan Kamışlı katliamından sonra gerçekleşir. Suriye'den kaçan mülteciler Duhok şehri yakınlarında bulunan Muqable ve Domiz kamplarına yerleşir. Bu kamplar, İran ve Türkiye Kürtlerinin yaşadığı mülteci kamplarından farklıdır. Zira Suriye Kürt partilerinin silahlı gücü bulunmaz. Dolayısıyla, her ne kadar kamplarda bu partilerin etkisi olsa da, askeri kontrolünden söz edilemez. Zaten Suriye Kürt partileri ve Irak Kürt partileri arasında siyasi bir rekabet ya da çatışma olmadığından, kampların iç düzeni ve güvenliği konusunda inisiyatifin Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde (KBY) olduğu bir uzlaşma hüküm sürer. Dolayısıyla, Suriye Kürdü mültecilerin Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki konumunun İran ve Türkiye Kürdü mültecilerden ayrıldığını vurgulamak gerekir.

Ancak, bu durum ikinci kitlesel göçün yaşandığı 2011 yılı sonrası süreçte bir ölçüde değişir. Zira PKK ideolojisini benimseyen Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) etkinliğinin artmasına bağlı olarak, Suriye Kürtlerinin göçü siyasi gerilimlere neden olur. Özellikle KBY'nin Suriye Kürdü mültecilere askeri eğitim vermesi, PYD tarafından *Rojava Devrim'i*ne karşı bir müdahale hazırlığı olarak yorumlanır.⁵ Nihayetinde, PYD sözkonusu eğitimden geçen mültecilerin geri dönüşüne izin vermez, ama Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç eden Suriye Kürtlerine askeri ya da siyasi olarak nüfuz etme imkânı da bulamaz. Bu çerçevede, bugün sayıları 225 bin 746'ya⁶ bulan Suriye Kürdü mültecilerin, 2004 yılından bu yana Irak Kürdistan Bölgesi'nde parti faktöründen doğan bir çatışmadan uzak kaldığını söylemek doğru olur.

Son tahlilde, Kürtlerin Irak Kürdistan Bölgesi'nde 1991 sonrası mültecilik deneyimleri özünde Kürdistan'ın her bir parçasında yürüyen ulusal mücadelelerin bir izdüşümüdür. Ancak doğrudan içinde yer almalarına rağmen, mültecilerin Kürt milliyetçiliği bağlamında gelişen tutumlarının bu mücadelelerden farklılaştığı görülür. Aşağıda, 1994 yılında Türkiye'den Irak

Kürdistan Bölgesi'ne gerçekleşen kitlesel göç üzerinden bu farklılaşmanın nedeni ve niteliği tartışılacaktır.⁷

Yeni Ulus İnşa Sürecinde Mülteciler

Türkiye Kürtlerinin Irak Kürdistan Bölgesi'ne kitlesel göçü Nisan 1994 tarihinde başlar.⁸ Türkiye'nin 'terörle mücadele' çerçevesinde uyguladığı zorunlu göç politikaları sonucu 1990'lı yıllarda 3428 yerleşim yeri boşaltılır (TBMM, 1998). Bu süreçte yaşanan göç dalgası içinde Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç farklılık taşır. Zira Irak Kürdistan Bölgesi'ne göç edenler büyük ölçüde PKK'nin iç düzenini ve güvenliğini sağladığı kamplarda yaşar.⁹ Bu durum, 1998 yılından bu yana Mahmur Mülteci Kampı özelinde sembolleştiği gibi, söz konusu kampların mülteci yerleşkeleri olmalarından çok, PKK askeri üsleri olarak kabul edilmesine neden olur. Bu kabul, Irak Kürdistan Bölgesi'nde de geçerlidir. Özellikle PKK ve KDP arasında Ağustos 1995 tarihinde başlayan ve 1998'e kadar aralıklarla devam eden silahlı çatışma sürecinde, mültecilerin yaşadığı kamplar iki taraf arasında bir cepheye dönüşür. Nihayetinde, son on beş yıldır PKK ve KDP arasında bir silahlı çatışma olmasa da mevcut siyasi ihtilaflara içkin çatışma riski devam etmektedir.¹⁰ Bu sürece mültecilerin deneyimleri odaklı bir ilgiyle bakıldığında ise ortaya farklı sonuçlar çıkar. Kürt milliyetçiliği bağlamında bu sonuçları, mültecilik deneyiminin gelişimini işaret eden tanışma, çatışma ve uzlaşma dönemleri üzerinden tartışmak daha açıklayıcı görünmektedir.

i) *Tanışma*: 1994 kitlesel göçüyle birlikte Irak Kürdistan Bölgesi'ne mülteci olan Türkiye Kürtlerinin büyük bir çoğunluğu Türkiye-Irak sınırında yaşayan köylülerdir. Dolayısıyla, bu köylülerin Irak Kürtleri ile teması, sınıra uzak bölgelerde yaşayan Kürtlerden görece daha fazladır. Her şeyden önce aşiret bağları aileler ölçeğinde bir sosyal ilişkinin devamını sağlar. Sınır bölgesinin neredeyse tek geçim kaynağı kaçakçılık bir başka temas biçimidir. Ancak, bu sosyal ve ekonomik temas, sınırın iki tarafında yaşayan Kürtlerin birbirleri hakkındaki fikirlerinde belirleyici bir rol oynamaz. Zira her iki tarafta da yoğun bir şekilde süren ulusal mücadeleye içkin koşullar, Türkiye ve Irak Kürtleri ayrımı yanında PKK'li ve KDP'li Kürtler ayrımını da keskinleştirir. Bu durumda, o güne kadar sosyal ve ekonomik teması sürdürülebilir kılan aşiret bağları işlevsizdir. Çünkü herkes için öncelikli olan hayatta kalmaktır ve 1990'lı yıllarda Kürdistan'da hayatta kalmanın tek yolu silahlı çatışmada taraf siyasi partilere üyeliktir. Nihayetinde, 1994 yılında gerçekleşen göçle birlikte yaklaşık yetmiş yıl aradan sonra biraraya gelen Irak ve Türkiye Kürtleri birbirlerini parti aidiyetleri üzerinden tanımlar. Bir mülteci bu durumu şöyle özetler: "Kuzey Kürdistan'dan gelenler olarak her zaman PKK'li kabul edildik, bizim için de onlar her şeyden önce KDP'li sayılırdı zaten".

Bu bağlamda, mülteciler için Irak Kürdistan Bölgesi'ne kaçışın temel nedeni geçici bir korunma ihtiyacıdır. Ancak, bu korumayı Irak Kürdistan Bölgesi'nde mevcut Kürt yönetiminin sağlayacağı düşünülmez. Bilakis bu yönetim, mağduriyetlerinin sorumlusu Türkiye ve emperyalist güçlerle özdeşleştirilir. Dolayısıyla Irak Kürdistan Bölgesi, Kürdistan'ın bir parçası yani *vatan* değil, 'düşman' toprağı, Irak Kürtleri ise 'hain' ve 'işbirlikçi'dir. Bu yaklaşım, aynı zamanda PKK'nin görüşlerini de yansıtır (Öcalan, 2005). Mülteciler, yaşadıkları toprakların PKK tarafından özgürleştirileceğine ve o zamana kadar da PKK'nin Irak Kürdistan Bölgesi'nde askeri olarak kontrol ettiği sınır hattında korunabileceklerine inanır.

Irak Kürtlerinin tutumunda da bir farklılık gözlenmez. 1994'te göç edenler, Türkiye'nin uyguladığı zorunlu göç politikalarının mağduru Kürt mülteciler olarak değil, Irak Kürdistan Bölgesi için bir 'tehdit' unsuru haline gelen PKK'liler olarak kabul edilir. PKK, Irak Kürtleri için siyasi olmanın yanında 'hayati bir tehdit' sayılır. Zira en başta 1991 Körfez Savaşı ertesinde Irak'a uygulanan uluslararası ambargo, Irak Kürdistan Bölgesi'nde asgari yaşam koşullarının sağlanmasını Türkiye ile iyi ilişkiler şartına bağlar. Türkiye ise PKK nedeniyle birçok kez sınırı kapatarak Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşamı adeta imkânsız hale getirir (Randal, 1997). Diğer yandan, PKK üslerine düzenlenen sınır ötesi askeri müdahaleler sırasında Irak Kürdistan Bölgesi kırsalında köylülerin hayatını kaybetmesi, Irak Kürtleri arasında PKK karşıtı tutumun pekişmesine neden olur (Christian Peacemaker Teams, 2011). Dolayısıyla, mülteciler PKK'li kabul edildikleri ölçüde söz konusu riskler artmaktadır.

Son tahlilde, göç yoluyla Türkiye ve Irak Kürtleri arasında gerçekleşen karşılaşmada, Kürt milliyetçiliğı bağlamında 'öteki' üzerinden şekillenen ayrışma ve bölünmelerin belirleyici olduğu görülür. Bu durumda, dört parça Kürdistan ölçeğinde bir Kürt milleti tahayyülü işlevsizdir. Her bir Kürt, ulusal mücadelede taraf olduğu parti üzerinden bir üst kimlik seçimi yapar. Bu seçimle birlikte Kürdistan'ı bölen sınırlar da yeniden çizilir.

ii) Çatışma: 1991 sonrası Irak Kürdistan Bölgesi'nde oluşan otorite boşluğu her bir Kürt ulusal mücadelesi için farklı fırsatlar doğurur. Ancak, bu fırsatlar aynı zamanda söz konusu mücadeleler arasındaki bölünmeleri de derinleştirir. Hatta, Irak Kürtlerini temsil eden partiler arasında mevcut siyasi rekabet dahi bu süreçte bir iç savaşa dönüşür. Nihayetinde, Kürtler her bir Kürt partisinin kendi devrim projesi üzerinden mobilize olur. Bu haliyle Kürdistan, ulus-devletlerin çizdiği sınırlar yanında, söz konusu partilerin askeri olarak kontrol ettiği alanlar üzerinden yeniden bölünür. Bu alanların savunulması süreci ise çatışmanın kaynağını oluşturur.

Bu süreçte PKK, Irak Kürdistan Bölgesi'nde mevcut askeri varlığını, Türkiye Kürdü mülteciler eliyle pekiştirir. Özellikle Atruş Mülteci Kampı, PKK'nin siyasi hedeflerini Irak Kürdistan Bölgesi'ne taşımasının bir aracı olarak işlevselleşir. Atruş Mülteci Kampı'nda kurulu iç düzen, PKK'nin dört parça Kürdistan için tahayyül ettiği devlet yönetiminin bir modelidir. Kamp aynı zamanda, PKK ideolojisinin Irak Kürtleriyle buluşmasına zemin olur. Mülteciler 'Kürdistan'ı özgürleştirme' misyonuyla kitlesel destek arayışına girer. Bu haliyle Atruş Mülteci Kampı, Irak Kürdistan Bölgesi'nde yapılanmakta olan siyasi otoriteye karşı bir meydan okuma alanıdır.¹¹ Zira BMMYK himayesinde kurulan Artuş Mülteci Kampı'na, BMMYK'nin tüm girişimlerine rağmen Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin müdahalesine izin verilmez.

Bu durum en başta, Atruş Mülteci Kampı'nın bulunduğu Duhok bölgesini geleneksel nüfuz alanı olarak gören KDP'yi rahatsız eder. Diğer yandan, Türkiye ise Irak Kürdistan Bölgesi'nde PKK varlığının güçlenmesi riskine karşılık, mevcut askeri ve siyasi baskılarını artırır. Nihayetinde, Ağustos 1995 tarihinde PKK ve KDP arasında çıkan iç savaşta Atruş Mülteci Kampı bir cepheye dönüşür. Bu süreçte verilen kayıplar, Türkiye Kürdü mülteciler ve Irak Kürtleri arasındaki farklılıkları derinleştirir. Ancak, aynı anda PKK ve mülteciler arasındaki ilişkiler de zayıflar. Zira özünde hayatta kalabilmek için gerçekleşen göç, mülteciler açısından amacına ulaşmaz. Bu bağlamda, PKK de Atruş Mülteci Kampı'nın iç düzenini ve güvenliğini sağlama görevini yüklediği ölçüde sorumlu tutulur.¹² BMMYK'nın aldığı gıda ambargosu ve Kampı kapatma kararı ise bu zayıflayan ilişkileri kopma noktasına getirir.¹³

Atruş Mülteci Kampı'ndan ayrılan mültecilerin bir bölümü Irak Kürdistan Bölgesi'nin farklı bölgelerine yerleşir. BMMYK verilerine göre bugün Harir, Mele Berwan, Hassaniye, Darato, Mısirik ve Gregevre yerleşkelerinde yaşayan bu mültecilerin sayısı 5 bin 331'dir.¹⁴ Atruş'tan sonra Mahmur Mülteci Kampı'na yerleşenlerin sayısı göz önüne alındığında, 1994 kitlesel göçüyle Irak Kürdistan Bölgesi'ne kaçan Türkiye Kürdü mültecilerin yaklaşık üçte birinin akrabalarına yakın bölgelerde yaşamayı tercih ettiği görülür. Bu bağlamda, göç sırasında işlevsiz olan aşiret bağlarının yeniden kurulması dikkat çeker. Örneğin Kiçan aşiretine mensup mülteciler yine aynı aşirete bağlı Irak Kürtleri aracılığı ile yerleştirilir. Bu süreci bir mülteci şöyle aktarır:

Yıllar önce yine Kiçan aşiretinden buraya yerleşenler olmuştu. Haber gönderdik, yanınıza gelmek istiyoruz diye. Önce gelmeyin, siz PKK'lisiniz, sizi istemiyoruz dediler. Onun üzerine Cizre'li, Botan aşiretinden Duhok'ta oturan biri bize aracı oldu. Beraber Mehmet Ağa'nın yanına gittik. Yirmi haneydik. Mehmet Ağa bize, Merina benim köyüm, gidin oturun dedi.

Nihayetinde, Irak Kürdistan Bölgesi iç savaş dolayısıyla bir silahlı çatışma alanına dönüşmüş olsa da, mültecilerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye dönmez. Türkiye'ye dönenlerin sayısı 1.217 kişi ile sınırlı kalır. Bunun bir nedeni, Türkiye'de güvenlikte olmayacaklarını düşünmeleri ise, bir diğer nedeni de Irak Kürdistan Bölgesi'nde bir Kürt olarak yaşama imkânlarının daha fazla olacağına dair inançtır. Zira Mahmur Mülteci Kampı'na gitmeyi tercih edenlerden bazılarının gerekçesi, Mahmur Mülteci Kampı'nın söz konusu süreçte Saddam Hüseyin rejimi kontrolünde olmasıdır:

PKK, Atruş kapanınca önce bize Bamerne'ye gideceğiz dedi, dağa yerleşeceğiz. Millet dedi, bizim çocuk çocuk var, biz dağa gitmeyiz. PKK, o zaman dedi Saddam yer göstermiş Mahmur'da, oraya gideceğiz. Biz o zaman dedik gelmiyoruz. Saddam'ın denetimine girmektense burada kalırız, çünkü burası Kürttür.

Ancak, bu tercihi belirleyen Irak Kürdistanı'nın Kürt kimliği söz konusu yıllarda henüz tüm Kürtleri kapsayıcı bir nitelik taşımaz. Zira, iç savaş sürecinde yerleşkelerin KDP'nin askeri ve siyasi nüfuz alanı içinde bulunduğunu ve KDP'nin mültecilerin PKK ile temas etmemesi için her türlü baskıyı uyguladığını vurgulamak gerekir. Örneğin, mültecilerin seyahat etmesi ya da çalışması, KDP üyesi olmaları şartına bağlıdır. BMMYK tarafından mültecilere sağlanan mülteci kimlikleri her bir yerleşkeye giriş-çıkışta bulunan askeri kontrol noktalarında geçmez. Mülteciler ancak KDP'ye üyeliklerini ispatlayan kimlik kartlarıyla seyahat edebilir ya da çalışabilir. Bu durumun neden olduğu değişime bakıldığında ise mültecilerin bugün bile hala PKK'ye bağlılıklarını terk etmedikleri, ama PKK'li olmak ve Kürt olmak arasında kurulan doğrudan bağı kopardıkları görülür. Ortaya çıkan sonuç, Türkiye Kürdü mültecilerin, Kürt partilerinin belirlediği siyasal imkânların dışında yeni bir milliyetçi tutum geliştirdiklerine işaret eder. Bu tutumun izini ise Atruş Mülteci Kampı dağıtıldıktan sonra PKK ile birlikte hareket ederek Mahmur Mülteci Kampı'na yerleşen mülteciler üzerinden sürmek daha yerinde görünmektedir. Zira Mahmur Mülteci Kampı'nda, yerleşkelerden farklı olarak PKK'nin kontrolü geçerli olsa da, söz konusu milliyetçi tutum bağlamında bir farklılık gözlenmez; bilakis, Mahmur Mülteci Kampı'nda yaşayan mülteciler, bu tutumlarıyla partileri de değişime zorlayan bir dinamik yaratır.

iii) *Uzlaşma*: Irak Kürt partileri arasındaki iç savaş 1998 Washington Antlaşması'yla son bulur. PKK ise 1999 yılında KDP ile ateşkes ilan eder.¹⁵ 1990'ların sonunda Kürt partileri arasında varılan bu uzlaşma aslında çatışmasızlıktan öteye gitmez. Zira, Irak Kürdistanı'nda askeri olarak kontrol ettikleri alanlarda iktidarı paylaşmamaya dönük rekabet ve ideolojik ayrılıklar devam eder. Ancak, Türkiye Kürdü mültecileri özelinde bir analiz, söz konusu ayrılıkların aşıldığı ve varılan siyasi uzlaşmanın sınırlarının genişletildiği bir pratiğe işaret eder.

Bu bağlamda, Atruş Mülteci Kampı'nın kapatılması ertesinde PKK ile birlikte hareket etmeye karar veren mültecilerin yerleştiği Mahmur Mülteci Kampı, önemli bir izlek oluşturur. Zira Mahmur Mülteci Kampı, iç düzeninin ve güvenliğinin sağlanmasında oynadığı rol ölçüsünde PKK'nin iktidar alanında sayılır. Dolayısıyla, KDP'nin ya da KYB'nin bu alana herhangi bir müdahalesi iktidarın paylaşılması anlamına gelir; ki, 2005 yılına kadar da bu zaten mümkün değildir. Mahmur Mülteci Kampı'nın bulunduğu bölge, kurulduğu 1998 yılından 2003 yılına kadar Saddam Hüseyin rejimi kontrolünde ve Irak Kürdistan Bölgesi'nden tümüyle izoledir. Mülteciler, Kampın bulunduğu Mahmur kasabası dışına çıkamaz, Irak Kürdistanı'na geçişlerine de izin verilmez.¹⁶ Ancak, ABD'nin Irak'ı işgali ertesinde bölgede kontrolün KDP'nin eline geçmesiyle bu temassızlık ortadan kalkar. Kamp, PKK denetiminde olmaya devam eder, fakat Kamp'ın ve Mahmur kasabasının dışına çıkışlar serbest hale gelir. Bu durum, her şeyden önce uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin yardımlarıyla karşılanan temel ihtiyaçlar için yeni ekonomik kaynaklara ulaşma imkânı doğurur; mülteciler, Irak Kürdistanı'nda çalışmaya başlar.

Önce Atruş, ardından Mahmur Mülteci Kampı'nda yirmi yıldır yaşayan bir mülteci bu süreçteki deneyimini şu şekilde aktarır:

Ben Hewler'de (Erbil) okula başladığımda her xaras (askeri kontrol noktası) gördüğümde istemeden irkilirdim. Ama bu kişisel durumumu ulusal bilincimle bastırmaya çalıştım. Hewler'e nasıl giderim, yaşananları nasıl hazmedip de orda yaşarım diyordum ama gelişen ulusal bilinç, işleri benim için kolaylaştırdı. Yani kırgınlığım hala vardır ama düşmanlığım yok.

Ulusal bilinç olarak ifade edilen bu tutum değişikliği, kısa sürede başka alanlarda da etkisini gösterir. Atruş'tan bu yana Kamp içinde sürdürülen ilk-orta-lise eğitimlerini tamamlayan gençler, 2006 yılında Irak Kürdistan Bölgesi'nde eğitim veren üniversitelere kaydolmaya başlar. Bu arada, mültecilerin talebi üzerine KBY, Mahmur Mülteci Kampı'nda mevcut okullara eğitim malzemesi yardımı yapar. KBY aynı zamanda yol, su, elektrik, temizlik gibi işlerden sorumlu Mahmur Belediyesi'ne de maddi katkıda bulunur.

Bu durum, Atruş Mülteci Kampı deneyimiyle karşılaştırıldığında çok önemli bir değişikliği işaret eder. Ancak, bu değişikliği yaratan dinamik PKK ya da KDP arasında varolan görece uzlaşmadan çok, mülteciler eliyle yaratılır. Bu bağlamda, 14 Temmuz 2004 tarihinde bir grup mülteci ve PKK yönetimi arasında Kandil'de gerçekleşen görüşme değişimin başlangıcı sayılabilir. Bu görüşme temel olarak mültecilerin hayatı devam ettirmeye dönük ertelenemez ve acil ihtiyaçlar konusundaki taleplerine dayanır.¹⁷ Nihayetinde, bu taleplerin karşılanmasından doğan mecburiyet, PKK ve KDP arasındaki iktidar

paylaşımının sınırlarını silikleştirir. Öte yandan, reddedilen ya da daha iyimser bir tahlille değersizleştirilen aşiret bağlarının güç kazandığı görülür. Örneğin, Goyi aşiretinin Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki temsilcilerinin seçimine, Mahmur Mülteci Kampı'nda kalan mültecilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Goyiler de katılır. Canlandırılan aşiret bağları, mültecilerin KBY ile resmi ilişkilerinde kolaylaştırıcı bir işlev görür. Bu deneyimler sürecinde mülteciler, ulusal kurtuluş davasında yüklendikleri misyonu yeniden tanımlar. Bu tanım çerçevesinde, Kürtler arası barışın sağlanması ise bir öncelik olarak belirir.

Bir mültecinin ifadesiyle:

Kardeşler arası düşmanlık aşılması gereken bir şeydir. Kendi içinde sorunların varken dışarıdaki düşmanını yenemezsin. Daha önce devrim ile bunu yapacağız diyorduk şimdi varolanı derleyip toplayıp bir sentez oluşturarak yapmalıyız diyoruz. Amaç, yıkıp kurmak değil, yıkmadan onarmak. Şimdi devrim bizim için aramızdaki düşmanlık duygusunu yenmek ve sorunu uluslararasılaştırmak ve çözmektir. İçimizdeki ayrışma duygusunu yenmeden ulusal bilinç olmaz. Ulusal birlik olmadan da uluslararası bir çözüm olmaz.

Kürdistan partileri arasında görece bir uzlaşmanın sağlandığı bu süreçte, mültecilerin geçmişin bilgisini kendi deneyimlerinden yola çıkarak güncellediği görülür. Bu bağlamda, birbirine düşmanlığı ifade eden PKK'li ya da KDP'li kimlikler, farklılıklarını korumakla birlikte, Kürdistan için verilen mücadele zemininde ortaklaştırılır. Kürdistan için ödenen 'bedel' bu zeminin temel dayanağıdır. Bu dayanak, aynı zamanda Kürtlerin Kürdistan toprağıyla zayıflayan siyasal bağlarını yeniden kurmanın bir aracı olur. Kürdistan'ın bir toprak parçası olarak Kürtler için değeri, tarihsel ve kültürel referanslar yanında, Kürdistan için ödenen 'bedel' üzerinden yeniden tanımlanır. Bu haliyle yeni mitlerin inşasında Kürt vurgusunun yerini, mücadelenin sınırlarına işaret eden Kürdistan vurgusu alır.

Bir dönem gerilla olarak Irak Kürdistanı'nda savaşmış bir mülteci, Kürdistan için ödenen 'bedel' üzerinden gelişen bilinci kendi deneyimine dayanarak şöyle ifade eder:

Misafiri olduğum bir Güneyli'nin evinin duvarında bir resim asılıydı. Kim diye sordum. Kardeşimdir şehit olmuş dedi. Metina'da PKK'yle çatışmada öldüğünü söyledi. Bir an ikimiz de tereddüt ettik, ne yapacağımızı söyleyeceğimizi bilemedik. Sonra söze ilk o başladı. Sizden de çok adam öldü o zaman. Sonuçta hepsi Kürdistan için öldü dedi.

Sonuç

Son tahlilde, Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan Türkiye Kürdü mülteciler özelinde somutlaştırmaya çalıştığım Kürt milliyetçiliği bağlamında değişen tutumlar, yeni bir ulus inşa sürecine işaret etmektedir. Bu süreci, Kürdistan milliyetçiliği olarak tanımlamak yerinde olur. Zira elde edilen veriler, Kürt milliyetçiliğine biçim veren ve Ortadoğu'da Kürt varlığının doğası kabul edilen çok parçalı yapıya içkin farklılıkların tayin edici rolünün aşındığını gösterir. Öte yandan, mevcut ulus-devletler ya da Kürt ulusal mücadeleleri ölçeğinde değişimin sınırlılığı göz önüne alındığında, bu yeni süreçte siyasal aktörler yerine, bu aktörlerin eylem ve propagandaların hedefi Kürtler özne işlevi görmektedir. Bu bağlamda, Kürt milliyetçiliğinin yeni evresini siyasal projelerin değil, siyasal deneyimlerin şekillendireceği öngörülebilir. Bu deneyimin en erken sonuçları ise Kürdistan için ödenen 'bedel' üzerinden bir özdeşleşmenin başladığını göstermektedir.

Bu noktada paradoksal olan, 'bedel' üzerinden inşa olmasına rağmen Kürdistan milliyetçiliğinin bir 'öteki'si yoktur. Çünkü bu 'bedel'in doğmasında, farklı seviyelerde de olsa Kürt siyasal aktörlerinin de payı olduğu düşünülür. Örneğin, yalnızca Türkiye'de Kemalist rejimin ya da Irak'ta Baas rejiminin değil, PKK ve KDP'nin politikaları da geçmiş güncellenirken muhasebe edilir. Bu durumda, ortaya çıkan 'biz' kendiyile barıştığı ölçüde 'öteki'yle de yakınlaşır. Nihayetinde, özdeşleşme süreci siyasal deneyimin farklı duraklarında edinilen kimlikleri dışlamaz. Bu haliyle 'öteki' de yeni ulus inşa sürecinin merkezi olmaktan çıkar. Yeni merkez 'Kürdistanî' olandır. Dolayısıyla, bu yeni ulus inşa sürecindeki gerilimlerin odağında dört parça Kürdistan'a özgün koşullarda şekillenen Kürt milliyetçiliği örneklerine içkin 'öteki'nin değil, Kürdistan için ödenen 'bedel' etrafında biçimlenen Kürdistanî çoğulluğun olacağı öngörülebilir.

Sonnotlar

1 19 Temmuz 2012'de Kürt savaşçıların oluşturduğu Halk Savunma Birlikleri (YPG), Serekaniye, Afrin ve Derik kasabalarını ele geçirir ve ardından yönetimin resmen ele alındığı duyurulur. 'Rojava Devrimi' olarak anılan bu süreçte, Ocak 2014 tarihinde sırasıyla Cizre, Kobane ve Afrin'de özerk yönetimlerin oluşturulduğu kantonlar ilan edilir.

2 IŞİD'in Ağustos 2014 tarihinde önce Şengal ardından Musul'a bağlı Mahmur kasabasına saldırılarına karşı PKK'ye bağlı gerilla güçleri ve peşmerge olarak anılan KBY silahlı birlikleri birlikte savaştı. Bu Kürt ulusal mücadele tarihinde bir ilkti. IŞİD'in Ekim 2014'de Kobane'ye saldırması ertesinde bu işbirliği yeniden gündeme geldi. 22 Ekim 2014'de Duhok'ta yapılan anlaşmaya bağlı olarak 150 kişiden oluşan ilk peşmerge birliği

30 Ekim 2014'de Kobane'de IŞİD'e karşı savaşmak için YPG güçlerine katıldı. Bkz.<http://t24.com.tr/haber/10-kisilik-pesmerge-grubu-kobaneye-gecti,275514>, 14.1.2015.

3 Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan İran Kürdü mültecilerin sayısına ilişkin bilgi için bkz. <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-iranian-persons-concern-31-dec-2014>.

4 Irak Kürdistanı'nda 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşta ölenlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. KBY Parlamentosu'nda 2012 yılında kurulan bir komisyon bu konuda çalışmalar başlatmış ancak henüz bir sonuç açıklanmamıştır. Bu komisyon iç savaş sırasında ölen ya da kaybolan Türkiye, İran, Suriye Kürdü mültecilerin yakınlarının başvurularını da kabul etmektedir. Yukarıda, İran'ın saldırıları sonucu ölen İran Kürdü mültecilerine ilişkin sayı bu komisyonun resmi olmayan verilerine dayanmaktadır.

5 KBY, 2012 yılında başlattığı bir uygulama ile BMMYK denetimi dışında bulunan Selam, Zeytuna ve Şiham kamplarında Suriyeli Kürt mültecilere askeri eğitim vermeye başlar. Amaç, Suriye Kürtlerinin Suriye iç savaşı sürecinde gelişen tehlikelere karşı kendilerini korumaları olarak açıklanır. Sayıları 5000 olarak tahmin edilen bu mültecilerden PYD'nin engellemeleri sonucu henüz Irak Kürdistanı'na geçen bulunmamaktadır. Bu konuda bilgi için bkz.<http://www.sabah.com.tr/dunya/2012/07/24/sinirda-hareketli-saatler>, 14.01.2015.

6 Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan Suriye Kürdü mültecilerin sayısına ilişkin bilgi için bkz. <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-syrian-persons-concern-31-dec-2014>.

7 Bu tartışma, yukarıda sözü edilen doktora çalışması çerçevesinde yürütülen alan araştırması sırasında PKK ve KDP üyesi politik aktörler ve Türkiye Kürdü mültecilerle 2011-2013 yılları arasında gerçekleştirilen 128 yüz yüze yarı yapılandırılmış ucu açık görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır.

8 1991 sonrası Türkiye'den Irak Kürdistan Bölgesi'ne ilk göç eden Şırnak'ın Uludere ilçesine bağlı Aloş köylüleri olur. Köylülerin PKK'ye yardım ettiği gerekçesiyle Türkiye'nin uyguladığı seyahat yasağı ve gıda ambargosu, Namık Durukan'ın Milliyet gazetesinde 16.1.1994 tarihinde yayınlanan haberine göre, göçün asıl nedenidir. 1990-1994 yılları arasında Irak Kürdistanı'na göç aralıklarıyla devam eder. Ancak, bu süreçteki göçler kitlesel bir nitelik taşımaz. Özellikle Türkiye'de güvenlik güçlerinin aradığı kişilerin kaçıışı şeklinde gerçekleşir. Bu kişilerin bazı örneklerde ailelerini de daha sonra yanlarına aldığı görülür. Nihayetinde, 1994 yılına gelindiğinde ağırlıklı Zaho şehri merkez olmak üzere Irak Kürdistan Bölgesi'ne göçenlerin yaklaşık 200 aile olduğu tahmin edilmektedir. Bu araştırma çerçevesinde görüştüğüm Zaho Kaymakamlığı, sözkonusu sürecin koşullarında sağlıklı bir kayıt tutulmadığını, dolayısıyla rakamların resmi bir veriye dayanmadığını vurguladı.

9 1994’de Irak Kürdistan Bölgesi’ne kaçan mülteciler ilk olarak Zaho şehrinin kırsalında bulunan Bihere ve Bersive bölgelerine yerleşir. Sözü edilen kamp düzeni ancak 1994 yılı sonunda Atruş Mülteci Kampı’nda kurulur. Bu düzen daha sonra 1998 yılında kurulan Mahmur Mülteci Kampı’nda devam eder.

10 PKK ve KDP arasındaki silahlı çatışmaların asıl kaynağı, PKK’nin Irak Kürdistanı’ndaki askeri varlığıdır. Zira PKK güçlerinin bulunduğu bölgeler büyük ölçüde KDP’nin siyasi nüfuz alanında bulunmaktadır. Bu alanda PKK, 1991-1998 yılları arasında Türkiye-İrak sınırından 20 km içlere kadar askeri bir kontrol sağlama imkânına kavuşur. Özellikle Türkiye’nin gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar bu durumun KDP ve PKK arasında silahlı bir çatışmaya dönüşmesinde önemli rol oynar. Zira sözkonusu silahlı çatışmaların tarihi Türkiye’nin Irak Kürdistanı’nda gerçekleştirdiği 1992, 1995, 1998 operasyonlarına denk düşer. PKK ve KDP arasındaki siyasi çatışma ise güncel boyutuyla Rojava Devrimi bağlamında açığa çıkmaktadır. Bu çerçevede, ilk siyasi gerilim Rojava Devrimi ilan edildiğinde, KDP lideri ve KBY Başkanı Mesud Barzani, Devrimi tanımayacaklarını söylemesi ile kendini gösterir. Bkz. <http://www.aa.com.tr/tr/tag/251895--barzaniden-pyd-aciklamasi>, 14.01.2015. Bu açıklamanın ardından Suriye ve Irak Kürdistanı arasındaki sınır birçok kez kapatılır. Kasım 2014’de Duhok’ta varılan antlaşma ile bu gerilim büyük ölçüde aşılır. Ancak, bugün Şengal ve Kerkük’ün yönetimi konusunda yaşanan tartışmalar yeniden bir çatışma riski doğurmaktadır.

11 Sözkonusu tarihlerde PKK yönetimi içinde görev alan Osman Öcalan mültecilerin PKK politikaları bağlamında önemini “...Kürt sorununu uluslararasılaştırmak, bir yönetim modeli yaratmak ve Güney kitleleriyle buluşmak” şeklinde açıklar. (Kişisel görüşme, 11.7.2011).

Bkz. <http://rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=90244>, 14.01.2015.

12 Bu çerçevede, mültecilerden Mele Abdurahman, Mele Nurettin, Mele Mustafa hakkında Atruş Mülteci Kampı için toplanan yardımları kendi kişisel amaçları için kullanmak ve KDP ile işbirliği yapmak suçlamalarıyla alınan idam kararına değinmek yerinde olur. Zira bu karar uygulanmamış olsa da sözkonusu süreçte yaşanan huzursuzluk, mülteciler ve Kamp’tan sorumlu PKK yöneticileri arasında tartışmalara neden olur. Diğer bir örnek ise Atruş Kamp Yönetimi kararıyla PKK-KDP iç savaşı sırasında düzenlenen yürüyüştür. Büyük çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşan bir grup Kamp’tan çıkarak Duhok’a doğru protesto yürüyüşüne geçer. Ancak, KDP’ye bağlı silahlı güçler ateş açınca grubun içinde bulunan Jiyan isimli bir öğretmen hayatını kaybeder. Bu olay, mülteciler tarafından göz göre göre ölüme sürüklenmek olarak değerlendirilir ve yine Kamp Yönetimi ile tartışmalar yaşanır.

13 Atruş Mülteci Kampı’nın kapatılması kararı 30-31 Ekim 1996 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması’na dayanır. Türkiye, ABD, İngiltere temsilcilerinin ve KDP, KYB ve Türkmen Cephesi delegasyonunun taraf olduğu Antlaşma’nın 22. Maddesine göre Atruş Mülteci Kampı’nın kapatılmasına karar verilir. Bir önceki 21. madde ise tarafların özellikle

PKK'nin Kuzey Irak'taki faaliyetlerinin engellenmesi konusunda anlaşığına ilişkindir. Bu Antlaşma çerçevesinde, BMMYK'nın Kamp'taki PKK kontrolünü kırmak için önce gıda ambargosu uyguladığı görülür. Ancak, nihayetinde kapatma kararı BMMYK tarafından Ocak 1997'de uygulanır.

14 Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaşayan Türkiye Kürdü mültecilerin sayısına ilişkin bilgi için bkz. <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-turkish-persons-concern-31-dec-2014>.

15 PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilmesinin ardından Türkiye ve Suriye'de bulunan PKK askeri güçleri büyük ölçüde Irak Kürdistan Bölgesi'ne çekilir. Bu süreçte, PKK yönetiminden Cemil Bayık 24 Kasım 1999 tarihinde KDP ile ateşkes ilan ettiklerini açıklar ve bugüne kadar PKK ve KDP silahlı güçleri arasında bir çatışma yaşanmaz. Ancak, PKK ve KYB arasında Aralık 2000-Ocak 2001 arasında Ranya bölgesi merkezli kısa süreli bir silahlı çatışma yaşandığını vurgulamak gerekir.

16 Mahmur Mülteci Kampı, 1991 Körfez Savaşı sırasında ilan edilen uçuşa yasak bölgede, yani 36.paralelin dışında kurulur. Dolayısıyla, Mahmur Kampı'nın bulunduğu bölgenin kontrolü Saddam rejiminin elinde bulunur. 2006 yılında kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. Maddesine göre, Mahmur Mülteci Kampı ve Mahmur kasabasının bulunduğu alan, 'tartışmalı bölge' (disputed areas) sayılmaktadır. Dolayısıyla, yapılacak bir referanduma kadar yönetim, KBY yerine Irak devletine bırakılır. Ancak, KBY 2003 yılından bu yana sözkonusu bölgede de facto askeri ve idari kontrolü elinde bulundurmaktadır.

17 Sözkonusu süreçte PKK adına mültecilerle görüşen Murat Karayılan, taleplerin büyük ölçüde eğitim ve çalışma koşullarına ilişkin olduğunu söyler. Bu bağlamda, mültecilerin arzusu Irak Kürdistan Bölgesiyle daha rahat ilişkiler geliştirebilmektir. Karayılan, mültecilerin siyasi olarak KDP ve KYB etkisine girebileceği düşüncesiyle, bu durumun PKK yönetimi içinde ilk aşamada tartışma yarattığını, ama nihayetinde "kendisini ispatlamış ve çok bedel ödemiş bu halkın" taleplerinin göz ardı edilemediğini vurgular. (Kişisel görüşme, 25.5.2013).

Kaynakça

Ayata B (2011). *The Politics of Displacement: A Transnational Analysis of Kurdish Forced Migration in Turkey and Europe*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Baltimore: John Hopkins University.

Barzani M (2003). *Mustafa Barzani and The Kurdish Liberation Movement (1931-61)*. New York: Palgrave Macmillian.

Bozarlan H (2010). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*. İstanbul: İletişim.

Bozarslan H (2005). Türkiye’de Kürt Milliyetçiliği: Zimni Sözleşmeden İsyana. *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*. İstanbul: Avesta.

Bruinessen M (2005). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim.

Bruinessen M (2005). *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. İstanbul: İletişim.

Christian Peacemaker Teams: “Where There is a Promise There is a Tragedy”, Cross-border Bombings and Shellings of the Northern Village Peoples of the Kurdistan Region of Iraq by the Nations of Turkey and Iran, <http://cpt-iraq.blogspot.com>. Son erişim tarihi, 17.07.2013.

Dündar F (2008). *Modern Türkiye’nin Şifresi: İttihat ve Terakkî’nin Etnisite Mühendisliği (1913-18)*. İstanbul: İletişim.

Entessar N (1992). *Kurdish Ethno-Nationalism*. Boulder: Lynn Rienner Publishers.

Griffiths D (2002). *Somali and Kurdish Refugees in London: New Identities in the Diaspora*. Burlington: Ashgate.

Güneş C (2013). *Türkiye’de Kürt Ulusal Hareketi: Direnişin Söylemi*. Ankara: Dipnot.

Hobsbawm E (2010). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. İstanbul: Ayrıntı.

Jongerden J ve Akkaya A (2012). *PKK Üzerine Yazılar*. İstanbul: Vate.

Kreyenbroek P ve Sperl S (2000). *The Kurds: A Contemporary Overview*. New York: Routledge.

Murat Karayılan’la Kişisel Görüşme, 25.5.2013.

McDowall D (2004). *Modern Kürt Tarihi*. Ankara: Doruk.

Natali D (2009). *Kürtler ve Devlet: Irak, Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*. İstanbul: Avesta.

O’ Ballance E (1996). *The Kurdish Struggle: 1920-1994*. New York: ST Martin Press.

Osman Öcalan’la Kişisel Görüşme, 11.7.2011.

Olson R (1992). *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*. Ankara: Öz-Ge.

Öcalan A (2005). *Güney Kürdistan’da Egemenlik Mücadelesi ve Devrimci Demokratik Tutum*. (Belirtilmemiş): Mazlum Doğan Kadro Okulu Yayınları.

Yılmaz A (2015). Kürt Milliyetçiliğine Eleştirel Bir Bakış: Kürt Mülteciler ve Kürdistan Milliyetçiliği, *Mülkiye Dergisi*, 39(1), 37-56.

- Özcan N (1999). *Kürdistan İşçi Partisi, Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*. Ankara: ASAM.
- Özdağ Ü (2007). *Türk Ordusunun PKK Operasyonları: 1984-2007*. İstanbul: Pegasus.
- Randal J (1997). *After Such Knowledge What Forgiveness?: My Encounters With Kurdistan*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Romano D (2006). *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*. New York: Cambridge.
- Sirkeci İ (2006). *The Environment of Insecurity in Turkey and the Emigration of Turkish Kurds to Germany*. New York: The Edwin Mellen Press.
- TBMM (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>, 11.12.2013.
- Wahlbeck Ö (1999). *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. New York: Palgrave.
- Yücel M (2014), *Abdullah Öcalan: Ankara'dan İmralı'ya*. İstanbul: Alfa.
- Zolberg A ve Shurke A ve Aguayo s (1989). *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York:Oxford University Press.
- <http://www.aa.com.tr/tr/tag/251895--barzaniden-pyd-aciklamasi>. 14.01.2015.
- <http://rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=90244> .14.01.2015.
- <http://www.sabah.com.tr/dunya/2012/07/24/sinirda-hareketli-saatler> . 14.01.2015.
- <http://t24.com.tr/haber/10-kisilik-pesmerge-grubu-kobaneye-gecti,275514> . 14.1.2015.
- <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-iranian-persons-concern-31-dec-2014>. 11.01.2015.
- <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-syrian-persons-concern-31-dec-2014>. 11.01.2015.
- <http://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-registration-trends-turkish-persons-concern-31-dec-2014>. 11.01.2015.